

Następną część książki poświęcił teologii i duchowości Kościołów Wschodnich. Nie oddziela autor dogmatyki od mistyki, teologii ogólnie nawet pojętej od chrześcijańskiej kultury. Sposób wykładu odpowiada więc tradycji wschodniej. Przedstawia najpierw temat Chrystusa, Boga i Człowieka, Maryję i świętych, w których najpełniej dokonało się dzieło zbawienia świata, czyli dzieło Chrystusa. Autor nie ustrzegł się drobnej gafy patrystycznej, uznając Metodego z Olimpu za ucznia Orygenesa, podał cytat skrótowo i niedokładnie z drugiej ręki, tak że trudno go zidentyfikować (s. 106). Sporo miejsca poświęcił Sauser kultowi ikony, która dla chrześcijan zachodnich należy bardziej do dziedziny sztuki i kultury, a tymczasem w tradycji wschodniej jest zagadnieniem teologicznym, jest testem ortodoksji jako konsekwencja tajemnicy Wcielenia.

W ostatnich dwu paragrafach autor rozważa kwestię spotkania chrześcijan wschodnich i zachodnich dzisiaj. Ocenia najpierw taką możliwość z punktu widzenia krytycznej oceny ze strony Zachodu, a następnie rozważa elementy pozytywne tego rodzaju spotkania. Krytyczne spojrzenie ze stron chrześcijan zachodnich ukazuje tendencję Kościoła Wschodniego do uległości wobec państwa, co autor ilustruje przykładem stosunku Cerkwi wobec Stalina. Tendencje odśrodkowe prowadzą w Kościołach Wschodnich do autokefalii. Ta tendencja zaś przejawia się w trudności zwołania powszechnego soboru. W starożytności sobory zwoływał cesarz, obecnie na Wschodzie nie ma praktycznie takiego czynnika, któryby skutecznie mógł do takiego soboru doprowadzić. Zamknięcie się w liturgii, zdaniem autora, prowadzi do zmniejszenia wpływu na życie społeczne.

Z drugiej strony jednak właśnie pozytywne wartości Wschodu ukazują się w teologicznym ujęciu świata stworzonego. Chrześcijanie wschodni głęboko przeniknęli tajemnicę Wcielenia w odniesieniu kosmicznym. Jeśli Zachód — zdaniem autora — ma podkreślać przede wszystkim wyzwolenie człowieka i ludzki aspekt tajemnicy Wcielenia, to Wschód ma ukazywać zbawienie całego kosmosu. Podobnie ma się rzecz w odniesieniu do Kościoła. Dla Wschodu Kościół jest miejscem połączenia ze świętymi, a jego liturgia jest uczestnictwem w liturgii niebiańskiej. Nie jest tylko społecznością ludzi, co wyraźnie akcentują chrześcijanie zachodni, ale również społecznością aniołów.

Praca E. Sausera, mimo że ma charakter popularno-naukowy, jest publikacją wartościową o wielkich walorach informacyjnych i myślowych. Stylem przypomina raczej publicystykę, a nie rozprawę naukową. Ma charakter kompilacyjny. Autor często powołuje się na innych badaczy (nie zawsze czyni to zrecznie), a zwłaszcza takich znawców teologii wschodniej, jak W. de Vries, J. Tyciak, K. Onasch (a więc niemieckojęzycznych). Zaadresowana do czytelnika nie-teologa może być jednak pożyteczną lekturą dla początkującego badacza Kościołów Wschodnich.

Ks. Wincenty Myszor

S. K. J. Wiśniewska, *TEOLOGIA ANGELUSA SILESIUSA (JANA SCHEFFLERA)*, Warszawa 1984, ss. 253.

Publikacja siostry K. J. Wiśniewskiej jest efektem pracy doktorskiej obronionej w ATK w 1982 r. (promotor ks. doc. H. Juros). Praca składa się z sześciu rozdziałów, z których pięć odpowiada tytułowi, a mianowicie: 1. poświęcony koncepcji Boga, 2. objawieniu Bożemu, 3. nauce o usprawiedliwieniu, 4. i 5. eklezjologii Anioła Ślázaka. Ostatni rozdział 6. poświęcony został nauce o życiu chrześcijańskim, a więc częściowo sakramentologii, a częściowo nauce moralnej i ascetycznej Angelusa. Rozprawę zamyka wybór z dzieła Anioła Ślázaka *Cherubinischer Wandersmann*, najśłynniejszego utworu poetyckiego, a jednocześnie mistycznego śląskiego teologa. Autorka streściła również doskonale całość swej pracy i jej efektów w niemieckojęzycznym podsumowaniu roz-

prawy. Praca zawiera również bibliografię przedmiotu, źródła — dzieła Anioła Ślązaka, opracowania jego teologii oraz literaturę pomocniczą. Całość rozprawy autorka poprzedziła rozdziałem pierwszym, który nazwała „wstępnym” (s. 11) ze względu na nieznaną postać jego teologii w środowisku polskim. Można śmiało przypuścić, że nieznaną postać ta rozciąga się również na historyków Kościoła na Śląsku. Publikacja ta zatem wydaje się celowa i bardzo pożyteczna, a dla zajmujących się historią teologii na Śląsku — konieczna.

Autorka po przedstawieniu tła historycznego, zwłaszcza prądów umysłowych i religijnych w XVII wieku na Śląsku, szkicu krótki życiorys Johana Schefflera. Anioł Ślązak urodzony w 1624 r. we Wrocławiu (ojciec był polskim szlachcicem, kalwinem z Krakowa), zdobył najpierw wykształcenie medyczne we Wrocławiu, Lejdzie i Padwie. W czasie studiów zetknął się również z myślą religijną i mistyczną swej epoki, a przede wszystkim z katolicyzmem. W 1653 r. złożył wyznanie wiary katolickiej i już jako katolik wydał w 1657 r. dwa swoje słynne dzieła poetyckie: *Geistliche Sinn- und Schlussreime* oraz *Cherubinischer Wandersmann*. Anioł Ślązak, gdyż pod pseudonimem Angelus Silesius publikował swoje dzieła, był przede wszystkim poetą i mistykiem-teologiem. Pod koniec życia dopiero zajął się polemiką z teologią protestancką. W 1661 r. przyjął święcenia kapłańskie i rozpoczął także pracę duszpasterską. Zmarł w 1677 r. we Wrocławiu.

Anioł Ślązak, jak wskazuje dysertacja s. Wiśniewskiej, zasługuje na przypomnienie także polskim teologom i na dalsze studia jego twórczości (nie tylko dlatego, że należał do chrześcijańskiej Europy i katolickiego Śląska, ale również do wielu postaci na Śląsku, które mogą łączyć dziedzictwo wielu kultur). Z myśli teologicznej Anioła Ślązaka, jak zaznacza autorka, na pierwszy plan wysuwa się mistyczne ujęcie wielu zagadnień. W antropologii zaznacza się ono w poglądzie o nigdy nie zaspokojonej tęsknocie człowieka za Bogiem. Anioł Ślązak przypominał wiele elementów wczesnochrześcijańskiej teologii i mistyki, stał się również natchnieniem dla pobożności pietystycznej protestantów i baroku chrześcijańskiego, a następnie romantyzmu; zainteresował się nim także Adam Mickiewicz.

W swej teologii i antropologii Anioł Ślązak w charakterystyczny sposób pozbawiał świat autonomii, widząc sens jego istnienia wyłącznie ze względu na zbawienie człowieka. Stąd też obok mistyki w jego teologii ukazuje się wyraźnie aspekt soteriologii, choć w wyraźnym związku z chrystologią i eklezjologią. W teologii Anioła Ślązaka autorka nie dostrzega wpływu panteizmu, a niektóre jego myśli, które mogłyby budzić tego rodzaju podejrzenie, tłumaczy właściwością języka poetyckiego oraz wpływami teologii negatywnej, apofatycznej. Zarzut panteizmu — zdaniem autorki — pojawia się przede wszystkim w publikacjach polemistów protestanckich (s. 51—53). Trzeba jednak zaznaczyć, że podejrzenie o panteistyczne ujęcie idei „śmierci Boga” rodzi się zawsze w odniesieniu do teologii apofatycznej. Z drugiej strony autorka mocno i wyraźnie wskazała na katolickie, zdecydowanie rzymskie i propapieskie poglądy Anioła, które w ogniu polemiki z protestantami prowadziły do tym dokładniejszego trzymania się wiary katolickiej. I to właśnie wydaje się rzeczą niezmiernie interesującą w teologii Anioła Ślązaka. Będąc poetą i mistykiem, nie był indywidualistą, był ściśle związany z Kościołem. Emocjonalny związek z Kościołem ukazywał się u Schefflera jakby w dwu płaszczyznach: w pozytywnym aspekcie — jako związek mistyczny wierzącego z Kościołem oraz w negatywnym ujęciu — jako ostra polemika z przeciwnikami Kościoła rzymsko-katolickiego. Autorka mocno podkreśliła pozafilozoficzny punkt widzenia Anioła Ślązaka, zwłaszcza w dziełach poetyckich. Można zapytać, co było pierwotne, a co wtórne w jego myśleniu; czy poetycki punkt widzenia wpływał na mistykę, czy też mistyka wpłynęła na wybranie poetyckiego wyrazu. Problem ten rodzi również pytanie o właściwość odpowiedniej metody analizy twórczości Anioła Ślązaka. Jeśli jego główne utwory są dziełami poetyckimi, to czy jest sens pytać w analizie o takie zagadnienia, które postuluje współczesna metodologia teologii? Czy można analizować jego koncepcję objawienia według rozróżnień R. Guardiniego (s. 68)? Tego rodzaju anachronizmy pojawiają się w pracy bardzo rzadko. Choć z drugiej strony brak również szerszej perspektywy historycznej poszczególnych twierdzeń Anioła Ślązaka. Autorka po naszkicowaniu w pierwszym rozdziale tła wydarzeń historycznych w zasadzie do nich nie wraca. Całkowicie brak również dokumentacji źródłowej dla poglądów Anioła Ślązaka tam, gdzie autorka

wskazuje na związek, a nawet podaje cytaty. Mówi o korzystaniu przez Schefflera z dziedzictwa tradycji Ojców Kościoła, powołuje się za nim na autorytet Augustyna, Cypriana i innych pisarzy kościelnych, nie podając żadnej lokalizacji źródłowej. Być może, iż praca doktorska dla potrzeb publikacji została skrócona właśnie przez pominięcie dokumentacji źródeł.

Praca, choć z tytułu sugeruje ujęcie całości teologii Anioła Ślązaka, faktycznie przedstawia tylko najważniejsze zagadnienia. Stosowniejszy więc byłby tytuł: „Zagadnienia podstawowe teologii Schefflera” lub „Zarys teologii”. Nie wiem również, dlaczego autorka nazwała Plotyna agnostykiem (s. 81), być może przez połączenie — również błędne — teologii apofatycznej, negatywnej z agnostycyzmem.

Niewątpliwą zasługą autorki jest nie tylko ujęcie podstaw teologii Anioła Ślązaka, jej podstawowych problemów, ale przede wszystkim przeprowadzenie w przekonujący sposób dowodu na bezpodstawność zarzutu panteizmu wobec jego systemu. Dla dalszych studiów, zwłaszcza w języku polskim, jest to praca pionierska. Anioł Ślązak zastuguje na zainteresowanie polskich teologów, choćby w tej mierze, jak zainteresowali się nim teologowie amerykańscy czy japońscy (bibliografia!). Dla historyka rekatolicyzacji Śląska postać Anioła Ślązaka urasta do symbolu pokojowej siły kościoła katolickiego na tych terenach.

Ks. Wincenty Myszor

THEOLOGIE IM KONTEXT. Informationen über theologische Beiträge aus Africa, Asien, Ozeanien und Lateinamerika 4 (1983) nr 1—2.

Zgodnie ze wskazaniami ojców Soboru Watykańskiego II (por. DM 22) młode Kościoły świata podjęły badania teologiczne zmierzające do dostosowania ich własnego życia chrześcijańskiego do ducha i charakteru poszczególnych kultur lokalnych. Tym samym tradycje partykularne, przepojone światłem ewangelii, zostają przyjęte do katolickiej jedności. Aby rzeczywiście następował ów proces przyjmowania, trzeba stałego informowania Kościoła Powszechnego o postępach i wynikach badań prowadzonych przez teologów młodych Kościołów lokalnych. Informacji wymaga także autentyczne prowadzenie dialogu między szkołami teologicznymi. Tym nagłym potrzebom próbują przynajmniej częściowo zaradzić redaktorzy wydawanego od roku 1979 półrocznika „Theologie im Kontext”. Ukazuje on się nakładem Instytutu Misjologicznego w Aachen, staraniem czterech redaktorów — pracowników tego Instytutu — i ich trzech współpracowników. Są to: Hermann Janssen (redaktor naczelny), Georg Evers, Thomas Kramm, Ludwig Wiedenmann, Raul Fornet-Betancourt, Gerhard Kuhn i Jemin Ri. Zgodnie z intencjami wydawców biuletynu jest głównie przeznaczony dla bibliotek instytutów misjologicznych. Poszczególni teologowie mogą zamówić w redakcji tego periodyku fotokopie interesujących ich materiałów. W Polsce numerami tej publikacji dysponuje Biblioteka Instytutu Pastoralnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Głównym celem działalności autorów tego bardzo potrzebnego biuletynu jest zapoznanie jego czytelników z nowymi nurtami i aktualnymi problemami teologii rozwijającej się w kontekście życia młodych Kościołów Trzeciego Świata. Aby taki cel osiągnąć, prezentują oni treść wybranych czasopism specjalistycznych, ukazujących się w ośrodkach teologicznych Afryki, Azji, Oceanii i Ameryki Łacińskiej. Pochodzenie czasopisma z terenów Trzeciego Świata jest warunkiem omówienia jego treści w biuletynie niemieckim. Po wtóre, czasopismo musi mieć ściśle teologiczny charakter. Redaktorzy biuletynu „Theologie im Kontext” z góry zatem wykluczają z omówienia periodyki o charakterze religioznawczym, kulturalnym, socjologicznym oraz o mieszanych treściach.